

HZ. PEYGAMBER'İN ERDEMLİ İNSAN YETİŞTİRME BAĞLAMINDA İSÂR (DİĞERGAMLIK) KAVRAMINA VERDİĞİ ÖNEM

Saffet Sancaklı *

Abstract

The importance Prophet Muhammed attributed to the concept of altruism in the context of bringing up virtuous human beings.

The concept of altruism is one which Prophet Muhammed demonstrated to his followers in his own living. Being connected with the concepts of generosity and empathy, the concept of altruism is emphasized both in Hadith collections and in Holy Kur'an. As an important feature of being virtuous human being the most delightful demonstration of this concept was enjoyed in the events of Ashab-ı Suffa (Suffa togetherness) and brothership taking place in Madina. This concept is elaborated here appealing to the evidence found in Hadith collections with reference to Prophet Muhammed.

Keywords: Altruism, Virtue, Generosity, Empathy, Toleration

Giriş

İslâm, kolektif yaşanan bir dindir. Onun temsilcisi ve elçisi konumunda olan Hz. Peygamber, fedakâr, cömert, başkalarını kendine tercih eden, samimi insanlardan oluşan erdemli bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Onun hedefi, iyi huylarla bezenmiş, kötü huylardan arınmış erdemli bir birey modeli/insan-ı kâmil örneğini oluşturmaktır. Başkasını düşünmeyen ve başkasıyla ilgilenmeyen bir bireycilik anlayışının dinde yeri yoktur. İnsanlar arasındaki ilişkilerin/dostlukların sağlam olması aradaki güven, vefa, samimiyet, hoşgörü ve fedakârlık gibi duyguların var olmasıyla doğru orantılıdır. Kendi salt nefsi ve menfaati için çalışan insanlar, pragmatist anlayışın esiri olan ve dünyayı kendi çıkarından ibaret olduğunu zannedenlerdir. Bu zihniyetin kökeninde diğer-kâmlığa hiç önem verilmemesi yatmaktadır. Dünyaya diğerkâmlık gibi ulvî ve yüce duygular hâkim olmuş olsaydı, tarih boyunca haksız ve gereksiz yere yapılan pek çok savaş yapılmamış, insan kanı akıtılmamış olacak ve günümüzde de daha âdil ve insanca yaşanılır bir dünya olacaktı. Dolayısıyla Müslümanların sadece ibadetlerle yetinmeyip, bu tür güzel huyları sosyal/günlük hayatta

canlı tutmaları ve davranışlarında bir meleke haline getirmeleri bir gerekliliktir. Aksi takdirde toplumumuzda batı ülkelerindeki gibi yaşanan, üstesinden gelinmesi ve çözülmesi zor bir takım sosyal içerikli problemlerin (sokak çocukları, kuşak çatışması, bazı hakların ihlali, güvensizlik gibi sorunların) yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Îsâr Kavramı ve Toplumdaki Önemi

Türkçe’de diğerkâmlık ve özgecilik, Batı dillerinde ise altruizm karşılığında kullanılan îsâr kavramının sözlükte “bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme, bir şeye karşı sevgisi olmak, öncelik vermek, ikram etmek” gibi manalara gelmektedir.¹ Îsâr, ahlâk terimi olarak “bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içerisinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması” demektir.² Başka bir ifade ile başkalarının hak ve menfaatlerini, kendi hak ve menfaatlerinden önde tutmaktır.³ Cürcânî îsârı, “kişinin başkasının yarar ve çıkarını kendi çıkarına tercih etmesi veya bir zarardan öncelikle onu koruması” şeklinde tarif ederek bu anlayışın din kardeşliğinin en ileri derecesi olduğunu belirtir.⁴ Bir kimsenin cömertlikte îsâr derecesine ulaşabilmesi için ikram ettiği şeye kendisinin fiilen muhtaç durumda bulunması şart değildir; önemli olan, muhtaç olsa dahi başkasını kendisine tercih edebilecek bir ahlak anlayışına ve irade gücüne sahip bulunmasıdır.⁵ Îsâr konusu, tasavvuf kaynaklarında çok daha geniş bir yelpazede ele alınmakta, konu değişik hikâye ve görüşlerle geniş olarak anlatılmaktadır.⁶ Îsâr, iman, sevgi, şefkat ve aşk coşkusunun bir tezahürü

* Doç. Dr., İnönü Ü. İlahiyat Fakültesi, e-mail: ssancakli@inonu.edu.tr

1 İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh*, Kahire, 1982, c. II, s. 575; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., c. IV, s. 7.

2 Mustafa Çağrıncı, “Îsâr”, *DİA*, İstanbul 2000, c. XXII, s. 490. Ayrıca bk. er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur’ân*, Dâru'l-Ma’rife, Beyrut, ts., s. 256; Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. III, s. 300; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu ‘ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Ma’rife, Beyrut, ts., c. III, s. 257; İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu'n-netice*, hazırlayanlar: Ali Namlı-İmdat Yavaş, İnsan Yay., İstanbul 1997, c. II, s. 258; İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-fukara (Fakirlerin Yolu)*, haz. Saadettin Ekici, İnsan Yay., İstanbul 1996, s. 263; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Değişimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997, s. 400; Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay., İstanbul 2004, ss. 94-98.

3 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1997, s. 272.

4 Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, Beyrut, 1997, s. 31; Çağrıncı, agm, s. 490.

5 Çağrıncı, agm, s. 490.

6 Ali b. Osman Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 302 vd.; Mehmet Zâhîr Koktu, *Tasavvufî Ahlâk*, Bahar Yay., İstanbul 1979, s.

ve neticesidir.

Îsârın zıttı olan bencillik, insanın yalnız kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği anlamına gelmekte, ahlak sistemlerinde ve insan davranışlarında ciddi bir kusur olarak kabul edilmektedir. Bencillik, hemen her konuda ve alanda yardımlaşmaya, dayanışmaya ve işbirliğine engel olmaktadır. Kibir, cimrilik, kin gütmeye, aşırı hırs, açgözlülük, tamahkârlık gibi bazı kötü huylar, bencillik duygusundan kaynaklanabilmektedir.⁷ Bencilliğin dayanağı, bireyin kendi özüne bağlılığı, başkalarına karşı kendini üstün görme arzusudur. Bencillik aslında bir açgözlülüktür. Bencil insan, her şeyi kendisi için ister, kimseyle bir şeyi paylaşmaya yanaşmaz.⁸ Hadiste bencil karakterli insanlar yadırganmakta ve bencilliğin kötü bir huy olduğu vurgulanmaktadır: “İnsanların en düşük karakterlileri bencil ve korkak kimselerdir.”⁹ “İman ve haset Müslüman bir kimsenin kalbinde bir araya gelemez.”¹⁰ Çocuklara iyi huyları, özellikle cömertlik gibi güzel huyları sistematik olarak çok erken dönemlerde kazandırmaya başlanması gerekir. Aksi takdirde belli bir dönemden sonra bu eğitimde başarılı olmak mümkün olmayabilir.

Başkalarının iyiliğini düşünmek, yararına davranmak; hazlarını artırmak, acılarını dindirmek, başkalarının yararı için kendi isteklerinden özveride bulunmak ve tutkularını sınırlamak sosyal hayatın geleceği açısından fevkalade önemlidir. Diğer bütün ahlâkî faziletlerde olduğu gibi, diğerkâmlık da insanda bir huy ve meleke haline gelmekle kazanılmış olur. Bunun meleke halini alması da bu alandaki davranışların örnek alınmasına ve güçlü bir irade eğitimine bağlıdır. Yarar ummadan ve karşılık beklemeden bir insanın diğerine yardım etmesi, yani özgeci davranış biçimi can, mal ve ırz güvenliğinin teminatıdır. Birey kendi canını, malını, namusunu nasıl kutsal biliyor ve koruyorsa, diğerlerinininkini de öyle bilmelidir.¹¹

Cömertlik, Empati ve Îsâr İlişkisi

Cömertlik, İslâm ahlâkının en çok önem verdiği faziletlerden biridir. Çünkü hiçbir karşılık belemeksizin sahip olduğu mal ve imkânı başkasına ihsan et-

168-172.

7 İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ankara, 2003, ss. 374-375. Ayrıca bk. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn (Kur'ânî Tasavvufun Esasları)*, çev.: heyet, İnsan Yay., İstanbul 1990, s. 245.

8 Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'ân'da İki Zıt Karakter: Şuh (Bencillik) ve Îsâr (Özgecilik)”, *Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 21, İstanbul 2004, s. 126.

9 Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, Cihâd, B. 21, Çağrı Yay., İstanbul 1990.

10 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, c. II, s. 256.

11 Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 375.

mek olan cömertlik, başkalarına yardım arzusunun insanda karakter halini alması demektir. Pek çok âyet ve hadiste infak, ihsan ve cömertliğin ilâhî bir sıfat ve peygamberlerin sahip oldukları erdemlerden biri şeklinde gösterilmesi, ayrıca cimriliğin şiddetle kötülenmesi, İslâm ahlakçılarının bu konuya özel bir önem vermelerine yol açmıştır.¹² İyilik yapmak, kişinin ahlâk ve faziletteki kemâl derecesine bağlıdır. Bazı ahlakçılar bu açıdan cömertliği sehâvet, cûd ve îsâr olmak üzere üç dereceye ayırmışlardır. Kişinin, imkanlarının çoğunu kendisine ayırarak azını hayır yolunda kullanmasına sehâvet, azını kendisine ayırarak çoğunu başkasına ikram etmesine cûd, gerektiğinde kendisini tamamen mahrum bırakarak imkanını başkaları için kullanmasına da îsâr denir.¹³

Kişinin kendini geçici bir süre başkasının yerine koyup, olaylara onun bakış açısından bakması ve hissetmeye çalışması şeklinde tanımlanan/anlaşılan empatinin, isârın bir önceki aşamasını teşkil ettiği söylenebilir. Başkasına bir iyilik veya bir hayır yapılacağı zaman genellikle bu duygular kişide canlanır. Ve bu süreç kişiyi hayra yöneltici bir etkidir. Empati yapmak, insanlar arasındaki birçok problemi çözecektir. Başkalarının sıkıntısına duyarsız kalmak veya “diğerinin acısı benim acımdır” anlayışında olmamak dinen yadırganan bir anlayıştır. Hadis kaynaklarında empati kapsamına dahil edeceğimiz pek çok hadis bulmak mümkündür. “Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (hakiki manada) iman etmiş olamaz.”¹⁴ “Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü’min değildir.”¹⁵ “Müslüman, elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu kişidir.”¹⁶ “Kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kimse mü’min olamaz.”¹⁷ “Hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah onları ellerinizin altına verdi. Kimin elinin altında bir kardeşi bulu-

12 Heyet, *İlmihal II (İslâm ve Toplum)*, İSAM, İstanbul 1999, c. II, s. 537.

13 Mustafa Çağrıncı, “Cömertlik”, *DİA*, İstanbul 1993, c. VIII, s. 73. Ayrıca bk. el-Gazâlî, *İhyâu ‘ulûmi’ d- dîn*, c. III, s. 257; Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., 2.bs., İstanbul 1981, s. 411; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu’s-sâlikîn*, s. 245.

14 Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, İmân, 7, Çağrı Yay., 2.bs., İstanbul 1982; Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu’s-sahîh*, tahk.: M. F. Abdülbaki, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Lübnan 1956, İmân, 71.

15 Buhârî, *Edebü’l-müfred*, tahk.: Halid Abdurrahman, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1996, s. 52. Ayrıca bk. Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1981, c. IV, s. 167; Ali b. Ebî Bekr Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, Dâru’l-Kitâbi’-Arabî, 3.bs., Beyrut 1982, c. VIII, s. 167.

16 Buhârî, İmân, 4; Müslim, İmân, 65; Ebû Dâvûd, Cihâd, 2; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, tahk.: A. M. Şakir, M. F. Abdülbaki, İ. Adve Avad, Kahire 1938, İmân, 12; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, İmân, 9.

17 Buhârî, Edeb, 29. Ayrıca bk. Müslim, İmân, 73; Tirmizî, Kuyâme, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 387.

nuyorsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara kaldıramayacakları işi yüklemesın, eğer yüklerseniz kendilerine yardım ediniz.”¹⁸ “Müslümanların derdiyle ilgilenmeyen onlardan değildir.”¹⁹ İslâm anlayışında salt kendini başkasının yerine koyma ve başkasını düşünme ile yetinilmeyip, bunun gereğinin yapılması istenilen bir husustur. Düşünme aşaması, bir nevi eylemin yapılması için hazırlık safhasıdır. Akabinde gereğinin fiili olarak yapılması söz konusudur. Gereğini yapmayanlar genellikle vicdan azabıyla karşı karşıya kalırlar.

Hadislerde, bencil duygularla hareket edilerek başkasının zararına olan şeylerden kaçınılması da istenmektedir. Dolayısıyla iyilik yapılması istenilmesine karşın, başkasına kötülük yapılmaması veya başkasına zarar verilmemesi konusunda da uyarıcı hadisler söz konusudur: “Biriniz kardeşinizin alışverişine artırıcı olarak müdahale etmesın.”²⁰ “Biriniz kardeşinin istediği kıza talip olmasın.”²¹ “Kişi, kardeşinin satışına kendininkini satmak için müdahale etmesın.”²² Günümüz ortamında bu tür hadislerde mündemiç olan evrensel ilkelere herkesin kulak vermesi bir zorunluluktur. Kibir, haset, cimrilik, öfke, kıskançlık, kin gibi kötü ve zemmedilmiş huylardan kendini arındırmayanlar, bu tür hadislerde zikredilen hususlarda çokça hatalara düşebilmektedir. Dolayısıyla nefsin tezkiyesi, insanî ilişkilerin olumlu ve dostane bir şekilde yürütülmesinde önemli bir etkidir

Başkalarını düşünen insan, kendisinden önce başkalarının iyiliğini ve yararını düşünür, sadece düşünmekle kalmaz, bu düşüncesini eylem haline getirir. Karşılığında hiçbir şey beklemeksizin başkalarına yararlı olmayı, başkaları için kendi çıkarlarından ödün vermeyi ve fedakârlıkta bulunmayı göze alır. Herhangi bir davranışı yaparken bunun başkalarına zarar verip vermeyeceğini ve onları üzüp üzmeceğini dikkate alır.²³ Bütün bunları ahlakî bir erdemlilik olarak kabul ettiği için uygular.

Diğerkâmlık, kendisinden önce başkalarının iyiliğini düşünmektir. Böyle bir insan, karşılığında hiçbir şey beklemeksizin başkaları için kendi çıkarlarından ödün vermeyi göze alır. Diğerkâmlık isteği, başkalarının maddî yardımına

18 Buhârî, İmân, 22; Edeb, 44; İtk, 15-16; Müslim, Eymân, 38,40; Ebû Dâvûd, Edeb, 124.

19 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, c. X, s. 248.

20 Buhârî, Şurût, 8; Ebû Davud, Nikah, B. 7, 17; Tirmizî, Nikah, 38.

21 Nesâî, Nikah, 20; Ebû Davud, Nikah, 17; İbn Mace, Nikah, 10.

22 Tirmizî, Buyû, 57.

23 Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ts., s. 146; Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, BDS Yay., Ankara 1994, s. 197; İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yay., Ankara 1996, ss. 186-187; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara 1997, s. 537.

koşmanın yanında, sempati ve insan sevgisi gibi çeşitli görüntülerle de dışarıya yansır. Düşünürler, diğerkâmlığı insanlığın ahlâk ve kültür bakımından gelişmesinin şartı olarak görürler. Eğitim ve öğretim yoluyla başkalarının çıkarlarını kendi çıkarlarına üstün tutan insanların yetiştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtirler. Kendisinin bir kişilik olduğu ve kendisinden başka kişiliklerin de varlığı bilinciyle hareket eden insan, sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket edemez, kendi kişisel iyiliğini hayatın nihaî amacı sayamaz. Eğer toplumun çoğunluğunu bu tür insanlar oluşturmaya başlarsa sağlam kökleri olan sosyal bir düzen ortaya çıkar.²⁴ İsbâr, bazı sâfilere göre tasavvufun on esasından birisi sayılmıştır.²⁵

Kur'ân-ı Kerim'de İsbâr Kavramı

Kur'ân-ı Kerim'de isbâr kelimesi beş yerde geçmektedir. Dört yerde sözlük manasına²⁶, bir yerde de terim manasına kullanılmıştır.²⁷ Bu dört yerde “yeğlemek, tercih etmek ve üstün tutmak” gibi manalarda kullanılan isbâr kelimesi, hadislerde de çoğunlukla aynı manalarda kullanılmaktadır.²⁸ Ancak şunu da belirtelim ki, gerek Kur'ân'da ve gerekse hadislerde isbâr kelimesi geçmediği halde isbâr konusunun işlendiği pek çok nass bulmak mümkündür. Bunun örneklerine ileride yer verilecektir.

Haşr suresinde terim anlamında kullanılan ayette şöyle buyrulur: “Kendileri ihtiyaç içersinde olsalar bile, diğer kardeşlerini kendilerine tercih ederler.”²⁹ Ayet, toplumda başkalarının da düşünülmesi gerektiği hususunu, olgun müminlerin özellikleri olarak nitelemektedir.³⁰ Kişinin kazandığının sahibi ve maliki olması İslâm hukukunun tanıdığı bir husustur, fakat ondan diğer insanları da faydalandırması ahlâkî bir husustur. İslâm'ın bu insanî yaklaşımını Batı kalıplarına göre düşünenlerin anlamaları oldukça zordur.³¹ Başkalarını düşünme ve muhtaç olduğu halde kardeşini tercih etme düşüncesi ahlâkî meziyetle-

24 Kasapoğlu, “Kur'ân'da İki Zıt Karakter”, s. 137.

25 Ebû Bekir Muhammed b. İshak Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, haz.: Süleyman Uludağ, 2.bs., Dergah Yay., İstanbul 1992, s., 133-134. Herevî, diğerkâmlığı üç dereceye ayırır ve her biri hakkında geniş bilgiler verir. Bk. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn*, c. II, s. 249 vd.

26 Yûsuf, 12/91; Tâhâ, 20/72; Nâziât, 79/38; A'lâ, 87/16.

27 Haşr, 59/9.

28 Hadisler için bk. Wensick, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadisi'n-nebevî*, c. I, s. 12.

29 Haşr, 59/9.

30 Ayrıca bk. Nisâ, 4/36; İnsan, 76/8.

31 Ahmet Debbağoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, Dergah Yay., İstanbul 1979, s. 44.

rin en üstünüdür.³² İslâm, dünyanın geçici olduğunu, sahip olunan mal ve servetin bir gün zorunlu olarak terk edileceğini, bunun için başkalarının da maddi-manevi açıdan düşünülmesi gerektiğini sık sık hatırlatır. Bu özverinin ve feragatin yerine getirilmesini ister. İslâm dininde inananlar arasındaki ilişkiler din kardeşliği temeline dayanır. Din kardeşliği, kan kardeşliğinden daha bir önem arz etmektedir.

Bir toplumu, kardeşini tercih edebilecek seviyeye ulaşmış sağlam vicdanlar koruyabilir, ayakta tutabilir.³³ Dolayısıyla aralarında hiçbir statü farkı gözetilmeksizin tüm inananların kardeş olduğu kesin bir ifade ile belirtilmiştir: "Müminler ancak kardeşlerdir."³⁴

Yukarıdaki verdiğimiz îsar konusundaki ayetin nüzülü ile ilgili farklı iki olay anlatılmaktadır. Birincisi şudur: Bir adam Resulullah'a geldi, "Ey Allah'ın elçisi, açlıktan dermansız kaldım" dedi. Hz. Peygamber kadınlarına haber gönderdi, ancak onların yanında hiçbir şey bulamadı. Bunun üzerine Allah Rasûlü ashabına: "Bu adamı bu gece kim misafir etmek ister? ki, Allah ona rahmet buyursun" dedi. Ensâr'dan biri kalkıp: "Ben Ey Allah'ın elçisi" diye karşılık verdi. Ve adamı alıp evine götürdü. Sonra da hanımına "Bu, Allah Elçisi'nin misafiridir, yarına bir şey saklama, ne varsa getir buna ikram edelim" dedi. Hanımı: "Vallahi yanımda çocukların yiyeceklerinden başka bir şey yok" dedi. Kocası da ona "O halde sen çocukları oyala, akşam yemeğini istedikleri zaman onları uyut, sonra gel kandili söndür. Sofrada biz de yiyormuş gibi yapalım. Biz bu geceyi aç geçirelim" dedi. Kadın da öyle yaptı. Sonra bu adam, ertesi gün Hz. Peygamber'in yanına gittiğinde Resulullah ona: "Bu gece misafirinize yaptıklarınızdan Allah Teâlâ memnun oldu." dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: "Kendi ihtiyaçları dahi olsa kardeşlerini kendi öz canlarına tercih ederler" ayetini indirdi.³⁵ Zikredilen olaydan çıkarılacak pek çok ilke mevcuttur. O yıllarda Müslümanlar arasında maddi imkânsızlığın ileri derecede yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, önce adamı kendi ağırlamak istiyor, ancak evinde bir şey olmayınca alternatif olarak bir başkasına havale ediyor. Çaresiz kalan kişiyi hiçbir zaman ortada bırakmıyor. Evine misafir alan sahabe de incelik sahibi birisi olup misafirini tedirgin etmeden ve evinde yeteri kadar erzak olmadığını belli etmeden ağırlıyor. Böylece Allah Teâlâ'nın rızası gözetilerek Hz. Peygamber'in isteği yerine gelmiş oluyor.

32 Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İstanbul 1985, c. VIII, s. 96.

33 İsmet Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, Rağbet Yay., İstanbul 2004, s. 19.

34 Hucurât, 49/10.

35 Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr, 10, Tefsîru Sûre, 59, 6; Müslim, Eşribe, 172. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, c. XVIII, ss. 17-18; Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-meârif)*, haz.: H.K.Yılmaz, İ.Gündüz, Erkam Yay., İstanbul 1989, ss. 310-311.

İkinci olarak zikredilen ayetin nüzul sebebi şöyledir: Hz. Peygamber, Nadir Oğulları'ndan ganimet olarak elde edilen malların önemli bir kısmının Muhacirlere dağıtılmasından dolayı Ensâr, gönüllerinde en ufak bir burukluk hissetmedi, hiçbir şekilde haset ve kıskançlık belirtisi göstermedi. Bütün bu fedakârlıkları yaparken Ensâr, bolluk içerisinde olmayıp, aksine kendileri de muhtaç ve yoksulluk içinde yaşıyordu. Fakat Muhacirlerin iyiliğini ve mutluluğunu kendilerinininkinden daha öncelikli olarak görmüşlerdi. Muhacirleri kendi maddî varlıklarına ortak etmekle kalmadılar, hem kendileri, hem de Muhacirler arasında paylaştırılması gereken imkânları bütünüyle onlara bıraktılar. Üstelik bunu severek gönül rahatlığıyla yaptılar.³⁶ Ensâr, muhacirlere yaptıklarını bilinçli ve istekli yapıyordu. Ortada bir zorlama ve baskı söz konusu değildi.³⁷ Bazı bilginlere göre bu olay yukarıdaki ayetin nüzul sebebi olarak değerlendirilmektedir.³⁸ Hangi olay nüzul sebebi olarak kabul edilirse edilsin her ikisinde de îsâr söz konusudur.

“Îsar” terimine yer verilen ayetlerde başkalarının iyiliğini, mutluluğunu, refahını amaç edinme, karşılığında hiçbir şey beklemezsizin başkalarına yararlı olma, başkaları için çıkarlarından ödün verme, fedakârlıkta bulunma, karşılıksız olarak iyi ilişkiler kurma, sevgi ve şefkatle yaklaşma olguları anlatılır. Bunların sadece düşünülen ve hissedilen değil, eyleme dönüştürülmesi istenen tutum ve davranışlar olduğu belirtilir. Kur'an'dan anladığımıza göre, özgeci karakter geliştirmek nefsi bencillikten korumakla mümkündür. Nefsin bencilliğinden korunabilmek için de bireyin kendisini, bütün içtenliğiyle Allah'ın koymuş olduğu evrensel ahlâk ilkelerine bağlanmaya, onlara uymaya yöneltmesi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı amaç edinerek, sahip olduğu kıymetleri başkalarıyla paylaşmayı nefesine benimsetmesi gerekir. Bencillik, kontrol altına alınmadığı takdirde her türlü kötülüğe, erdemsizliğe kaynaklık eder. Kur'ân, bencil tutum ve davranışların kontrol altına alınması için insanın Allah ile olan ahlâklı ilişkisini sürdürmesini, O'nun koyduğu değerleri benimsemesini ve O'nun otoritesini kabul etmesini önerir. Bencilliğin erdemsizlik halini aldığı durumlarda yapılması gereken, kişilikte böyle bir karakterin oluşmaması için çaba harcamak, onun yerine hoşgörüyü ve özgeciliği yerleştirmeye çalış-

36 el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kur'ân*, c. XVIII, ss. 15-19; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1997, c. X, s. 508; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1995, c. V, ss. 248-249; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, ts, c. VII, ss. 4840-4843.

37 Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1972, c. VII, s. 227.

38 Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, ts., c. IV, s. 505; Celâlüddin Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Beyrut 1993, c. VIII, s. 106.

maktır.³⁹

Kur'ân-ı Kerim'de isâr kelimesi geçmediği halde isârı konu edinen ve isârdan övgüyle bahseden âyetler de vardır: "Yoksula, yetime ve esire verenler o yiyeceği sevmelerine rağmen verirler: "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz." (derler)."⁴⁰ "İnsanlar arasında Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır."⁴¹ "Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."⁴² "Sevdiğiniz şeylerden vermedikçe asla iyiliğe erişemezsiniz. Ne verirseniz, Allah onu bilir."⁴³

Hz. Peygamber'in Cömertliği

İsrâ kavramı yukarıda belirtildiği üzere cömertlikle yakın ilişkili olan bir kavramdır. İsrâ yapan aynı zamanda cömert bir kişidir. Cömertlik olmadan isâr da olmaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in cömertliği bilinmeden ve anlaşılmadan onun isâr anlayışı da tam olarak anlaşılmaz. Onun için Hz. Peygamber'in cömertliği üzerinde de bir nebze durmak da fayda var.

Kur'ân-ı Kerim'de 73 ayette geçen infak tabiri⁴⁴, din ve insanlığın yararına olan her türlü meşru harcamayı içine almaktadır.⁴⁵ İslâm, sosyal ve iktisadî kuttuplaşmayı kaynağında önleyici ve geniş halk kesimlerinin teşebbüs gücünden faydalanıcı bir özelliğe sahiptir.⁴⁶ Varlıklı Müslümanların zekât ve sadakalarını fakir, yoksul, yetim, kimsesiz ve darda bulunanlara vermeleri, sosyo-ekonomik farklardan ileri gelen bölünmeleri ortadan kaldırarak toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın gerçekleştirilmesinin canlı tablosunu oluşturur.⁴⁷ İnfakin içtimaî adaleti sağlama yanında en önemli rolü ruhî eğitime yaptığı katkıdır.⁴⁸ İnfaka teşvik mahiyetinde iyi bir eğitime tabi tutulan kimseler, daha duyarlı ve başkalarını düşünen bir şahsiyete sahip olabilirler.⁴⁹ İnfak ve tasadduk kavramı çok

39 Kasapoğlu, "Kur'ân'da İki Zıt Karakter", s., 137, 134.

40 İnsan, 76/8-9.

41 Bakara, 2/207.

42 Haşr, 59/9.

43 Âl-i İmrân, 3/92.

44 Bk. M. Fuâd Abdülbâki, *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982, ss. 715-716.

45 Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, DİB Yay., 2.bs., Ankara 1996, s. 36. İnfakla ilgili âyetler için bk. Bakara, 2/217, 261, 265, 270; Âl-i İmrân, 3/92; İnsan, 76/8-9; Hadîd, 57/18; Zâriyât, 51/15-19; Tevbe, 9/34, 79; Kalem, 68/25; Fecr, 89/17-20; Mâûn, 107/1-3.

46 Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s. 64.

47 Ünver Günay, "Din ve Sosyal Farklılaşma", *AÜİFD*, sayı: 5, Erzurum 1982, s. 80.

48 Debbâğoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 228.

49 Şuayib Özdemir, "Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasında İnfakin Rolü", *Akademik Araştırma*, sayı: 1, Konya 2001, s. 73.

yaygın olarak kullanılan kapsamlı kavramlardır.

Hız. Peygamber'in ahlâkî hasletlerine yer veren rivayetlerin hemen hepsinde onun cömertliği ön planda gelir.⁵⁰ Hız. Peygamber, asgari geçim seviyesinde aile ihtiyaçlarının ötesindeki fazlalıkları hiç bekletmeden daima muhtaçlara ve harp için gerekli silah ve malzeme teminine harcadığından, sene sonunda zekât mükellefi olma gibi bir durumla karşılaşmamıştır. Aslında onun yaptığı şey bir bakıma her zaman zekât vermek gibi bir şeydir.⁵¹ İbn Abbas'dan gelen bir rivayette onun cömertliği şu şekilde anlatılır: "Allah Rasûlü (iyilik yapma bakımından) insanların en cömerdi idi. En çok cömert davrandığı zaman Ramazan ayı idi."⁵² Başkalarını düşünmeyi ve onlarla paylaşmayı öngören şu hadisler de dikkat çekicidir: "Cömert, Allah'a, cennete, insanlara yakın, ateşten ise uzaktır; cimri ise Allah'tan, cennetten ve insanlardan uzaktır, ateşe ise yakındır. Muhakkak cömert bir cahil, Allah Teâlâ'ya cimri bir âbiddeden daha sevimlidir."⁵³ "Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden öncekileri helâk etmiştir. Onları aralarında kan dökmeye ve dokunulmazlıklarını çiğnemeye sürüklemiştir."⁵⁴ "Âdemoğlu öldüğü zaman üç şey hariç amel defteri kapanır: (Bunlardan birisi) sadaka-i cariyedir."⁵⁵ Cimrilik, nefsânî sıfatlar cümlesindedir.⁵⁶ Vermesini bilenler, vermenin erdemine gönülden bağlı olanlardır. Yoksa çok zengin olan ya da olmayı bekleyenler değildir. Çağımızı kuşatan çıkarıcı değer yargılarını yıkmanın tek yolu, vermek ve sürekli vermesini öğrenmek ve öğretmektir.⁵⁷

Hadiste malı olup da onu iyi yollarda kullanan ve Allah yolunda harcayan kişinin gıpta edileceği ifade edilmektedir.⁵⁸ "Hediyeleşin ki, sevişesiniz."⁵⁹ Hadisinde ise "hediye verin" değil de, "hediyeleşin" ifadesi dikkat çekici olup, toplumun bütün fertleri arasında maddi bir transferi ve manevi yakınlaşmayı ifade eder.⁶⁰ Hız. Peygamber, hediye kabul ettiği gibi, hediye de vermiştir. Örneğin

50 Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Yay., İstanbul 1980, s. 44. Hız. Peygamber'i anlatan eserlerde onun cömertliğini anlatan bölümler vardır. Örnek olarak bk. İbn Kesîr, *Şemâilü'r-Rasûl*, çev.: Naim Erdoğan, Temel Neşr., İstanbul 1983, ss. 84-90.

51 Celâl Yeniçeri, "Asr-ı Saadet'te Hız. Peygamber'in ve Âilesinin Geçimi", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'de İslâm*, Beyan Yay., edit.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995, c. I, s. 334.

52 Bk. Buhârî, *Bedü'l-Vahy*, 1, Edeb, 39.

53 Tirmizî, *Birr*, 40.

54 Müslim, *Birr*, 56.

55 Müslim, *Vasiyet*, 14; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ*, 14; Tirmizî, *Ahkâm*, 36.

56 Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-meârif)*, s. 315.

57 Ersin Gürdoğan, *Kirlenmenin Boyutları*, 2.bs., İz Yay., İstanbul 1993, s. 170.

58 Bk. Müslim, *Zikir*, 38; İbn Mâce, *Mukadime*, 17.

59 Mâlik, *Muvatta*, Husnû'l-huluk, 16.

60 Faruk Beşer, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, DİB Yay., Ankara 1987, s. 38.

Hz. Ömer'den devesini satın almış ve deveyi oğlu Abdullah'a hediye etmiştir.⁶¹ Ayrıca "Allah'ım! İnfak edenin malını artır."⁶² Diye dua eden Hz. Peygamber, hayatı boyunca kendisinden bir şey istenildiğinde hayır dememiştir.⁶³ Şayet elinde o an için yardım etme imkânı yoksa o kişiye kendi adına ve hesabına istediği şeyi filancadan alması talimatını verir ve kendisinin daha sonra o hesabı ödeyeceğini belirtirdi.⁶⁴ Dolayısıyla insanların en cömerdi olan Hz. Peygamber, isteyen hiçbir kimseyi geri çevirmemiştir. Bir seferinde yolda kalan ve bir bineğe ihtiyacı olan bir kişiyi başka bir sahabeye göndererek ihtiyacının giderilmesi yolunu tercih etmiştir.⁶⁵ Mudar kabilesinden yanına gelen bir grup insanın çok mağdur durumda olduğunu görünce onların bu durumundan çok etkilenmiş ve üzülmüştü. Bunun üzerine sahabeyi toplayarak infak ve tasaddukun öneminden bahsederek onlara yeteri kadar yardım toplanmasını sağlamıştır.⁶⁶ Cimrilik duygusundan Allah'a sığınan Hz. Peygamber⁶⁷, geçmişte bazı kavimlerin cimrilik yüzünden birbirlerinin kanlarını akıtmak suretiyle helak olduklarını ifade ederek ümmetini bu konuda uyarmıştır.⁶⁸

İnfak ve tasadduk gibi feragata dayanan manevî duygular, toplum hayatında fertleri birbirine bağlayan, aralarındaki bağları güçlendiren, kısaca sosyal hayatın ahengini sağlayan, sevgi, dostluk, ülfet ve muhabbetin oluşmasına zemin hazırlayan çok güçlü unsurlardır. Başkalarının düşünülmesi ve onlara insanca muamele edilmesi aynı zamanda medeni olmanın bir ölçütüdür. Bir ülke sadece ileri derecede zengin olmakla, ileri teknolojiye sahip olmakla medeni olamaz. O ülke yönetimi ve halkının, kendi fakir, yoksul ve zayıflarına nasıl muamelede bulunduğu, onlara karşı gereken ilgi ve şefkati gösterip göstermediğine bakılmalıdır. Bir toplumda bir yanda süper zenginler, öte yanda çöplükten beslenen insanlar varsa, aradaki uçurum/mesafe veya milli gelirdeki eşitsizlik had safhada demektir. Ve böyle bir ülkede sosyal barışın sağlanması oldukça güçtür.

Resulullah'ın (s) vasıflarından biri mal ve mülke düşkün olmamasıdır. O, bilhassa davası uğruna büyük fedakârlıklar yaparak varını yoğunu bu yolda harcamıştır. Bilindiği gibi peygamberliğinden önce Resulullah (s) çok başarılı

61 Buhârî, Hibe, 25.

62 Müslim, Zekât, 17.

63 Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, *Hz. Peygamber'in Edeb ve Ahlâkı (Kitâbu'l-Ahlâk en-Nebî ve Âdâbuhu)*, çev.: Naim Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1995, s. 52.

64 Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâili*, Erkam Yay., İstanbul 1998, s. 402.

65 Müslim, İmâret, 133; Ebû Davud, Edeb, 114; Tirmizî, İlim, 14.

66 Müslim, Zekât, 69-71; Nesâî, Zekât, 64; İbn Mace, Mukaddime, 203.

67 Buhârî, Cihâd, 74.

68 Müslim, Birr, 56.

ve varlıklı bir tüccardı. Resulullah (s) Hz. Hatice (r.a.) gibi zengin bir hanımın, mallarının sahibiydi. Bu mallar, Kureyş'in bütün zengin kabile reislerinin mallarının toplamı kadar büyüktü. Resulullah (s) ile zevcesi, bu büyük sermayeyi peygamberlikten önce sadece kendi rahat ve lüks yaşantısı için kullanmıyorlardı, aksine fakir fukara ve muhtaçlara cömertçe dağıtıyor ve misafirleri için harcıyorlardı. Bu devrede de Hz. Peygamber (s) ve hayat arkadaşı bütün hayır işlerine seve seve katıldılar.⁶⁹ Hz. Peygamber, peygamber olmadan önce de cömert kişiliğiyle tanınıyordu. Vahyin gelişinden sonra eşi Hz. Hatice'nin, onun için "*Sen muhtaçlara yardım eder, zayıf olanları ağırlar, zorda kalanlara destek olur, yardımına koşarsın.*" şeklindeki ifadelerinden⁷⁰ bunu anlıyoruz.

Hz. Peygamber, sahip olduğu mal ve servetini yığmamış, biriktirmemiş, çevresindeki ihtiyaç sahibi kişilere dağıtmıştır. O'nun en önemli niteliklerinden birisi başkalarını düşünmesi, tokgözlü ve cömert olmasıdır. Özellikle hadis kaynakları, O'nun bu özelliğinden çokça bahsetmektedirler. O, bir ikindi namazından sonra, daha cemaat dağılmadan hızlıca evine gider. Daha sonra merakla bekleyen sahabeye şöyle der: "*Evde bulunan bir miktar altın hatırıma geldi. Elimde kalır korkusuyla hemen gidip onları dağıttım.*"⁷¹ Hastalığında bile evinde yedi (veya altı) altın bulunduğunu hatırlayınca onların fakirlere dağıtılmasını istemiştir. Kendisi bu halde iken ölmeyi uygun bulmamıştır.⁷² "*Eğer Uhud Dağı kadar altınım olsa, borç ödemek için sakladığım dışında, ondan yanımda bir miktar bulunduğu halde üzerimden üç gece bile geçmemesi beni sevindirir.*"⁷³ O'nun cömertliğine dost düşman hayran olmuş ve bazıları bu sayede Müslüman olmuştur. Maddeten hiçbir kimsenin yapamayacağı cömertliği gösteren Hz. Peygamber'in cömertliğine sayısız örnekler verilebilir. Bir seferinde, birine bir vadi dolusu koyun hibe etmiş, o adam da şaşkınlık içinde çevresindekilere "*Gidiniz, Müslüman olunuz, Muhammed fakirlikten korkmadan çok büyük ihsanlarda bulunuyor.*" demiştir.⁷⁴ Ashabın ileri gelenlerinden Cabir (r.a.) onun bu özelliğini şöyle dile getirir: "*O'ndan bir şey istenip de ona 'hayır' dediği hiç görülmemiştir.*"⁷⁵ Kalp-

69 Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev.: Ahmet Asrar, 3.bs., Pınar Yay., İstanbul 1992, c. II, s. 416.

70 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Tarih el-Ümmem ve'l-Mülûk)*, çev.: Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, MEB Yay., İstanbul 1991, c. IV, s. 93.

71 Buhârî, Ezân, 158; Nesâî, Sehv, 104; Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1985, c. II, s. 238.

72 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. II, ss. 237-239.

73 Buhârî, Temennî, 2. Ayrıca bk. Buhârî, İstanbuli'zân, 30, Rikâk, 14; Müslim, Zekât, 31; İbn Mâce, Zühd, 8; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. II, ss. 237-238.

74 Müslim, Fedâil, 57-58; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 108, 175, 259, 284. Ayrıca bk. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. II, s. 153.

75 Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fedâil, 56.

lerini İslâm'a ısındırmak için de Müslüman olmayanlara maddi bazı infaklarda bulunmayı ihmal etmemiştir. Örneğin, Huneyn ganimetlerinden bu tür kişilere yüklü bir şekilde ikramlarda bulunmuştur. Bunlar arasında yer alan ve mala karşı düşkünlüğü ile bilinen Safvân b. Ümeyye şaşkınlığını gizleyememiş ve şöyle demiştir: *"Resulullah, daha önce en çok buğzettiğim insan iken, Huneyn günü bana o kadar çok verdi ki, artık en çok sevdiğim kişi oldu."*⁷⁶

Cömert insanın Allah'a daha yakın olduğunu ifade eden Hz. Peygamber,⁷⁷ insanın maddeye, para ve servete karşı hırslı olduğunu, bunun infaka ve cömertliğe engel olmaması için eğitilmesi gerektiğini zımnen şöyle ifade etmektedir: *"İnsanoğlunun bir dere dolusu altını olsa, bir dere daha ister, onun ağzını top-raktan başka bir şey doldurmaz. Ama Allah, tevbe edenin tevbesini kabul eder."*⁷⁸ *"İn-san ihtiyarlasa bile, onun iki duygusu hep genç kalır: Çok kazanma hırsı ile çok yaşama arzusu."*⁷⁹ Bu iki hadiste her insanda mal ve servete karşı bir meylin olduğu mesajı verilmektedir. Mal ve servete karşı duyulan bu meylin ve hırsın kişiyi gayr-i meşru yollara sürüklememesi için eğitilmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber, sahip olduğu malı, bazen fakir veya muhtaçlara dağıtır, bazen Allah yolunda harcar, bazen da gönülleri İslâm'a ısındırmak için verirdi. Kendisi ise sade bir hayat yaşardı. Bazen da açlıktan dolayı karnına taş bağladığı olurdu.⁸⁰ *"Hz. Peygamber, bilhassa hayatının sonlarında, istediği takdirde sayısız nimetlere sahip olacak imkânlar içerisinde iken ve dünyanın en güçlü devletlerinden birinin lideri olduğu halde dahi mütevazı yaşayışında hiçbir değişiklik yapmamış, dünyevi nimetlere iltifat etmemiştir. Yerde oturur, altına minder dahi koymazdı."*⁸¹ Hz. Peygamber, sade ve mütevazı bir hayat yaşamayı bizzat kendisi tercih etmiş, kral ve melik bir peygamber olmak istememiştir. O, bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Rabbim bana, Mekke vadisini benim için altın yapabileceğini teklif etti. Dedim ki; hayır Yarabbi. Ben, gün olur doyar; gün olur acıktırım. Acıktığım zaman, Sana niyazda bulunur ve Seni hatırlarım. Doyunca da, Sana şükreder ve Sana hamd ederim."*⁸²

Kısaca diyebiliriz ki, Hz. Peygamber, fakirlikten korkmayan insanın bağışıyla bağıştta bulunuyordu.⁸³ O, ömrünün sonlarında zengin olduğu dönemler-

76 Tirmizî, Zekât, 30.

77 Bk. Tirmizî, Birr, 40.

78 Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Zekât, 116-118. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd, 27; İbn Mâce, Zühd, 27.

79 Buhârî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 115.

80 Tirmizî, Zühd, 39.

81 Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşr., İstanbul 1998, s. 67.

82 Hadis hasendir. Tirmizî, Zühd, 35; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. I, s. 381.

83 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, çev.: Ahmet Özel, İstanbul 1990, c. II, s. 310.

de elinde çok mal bulunmasına rağmen hasta yatağında bile tasadduk ediyor ve veriyordu. Çünkü onun gönlü zengindi.⁸⁴ Tasavvuf kaynakları da, Hz. Peygamber'in bu yönü üzerinde yoğun bir şekilde durmakta ve geniş açıklamalar yapmaktadır.⁸⁵

Sahabeyi anlatan kaynaklar, sahabe arasında varlıklı, servet sahibi olan kişiler ve onların servetleri hakkında geniş bilgi vermektedir. Bunlar, aynı zamanda varlıklı olmakla beraber, cömertlik, îsâr, tasadduk ve infak etmeleriyle de meşhur olmuştur. En başta Hulefâ-i Râşidîn olmak üzere Talha b. Ubeydullah, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ubâde gibi mal sahibi bir grup sahabe, Hz. Peygamber'i örnek alarak canları ve mallarıyla onun yanında yer alıyordu. İslâm ordusunun teçhiz edilmesi için Hz. Ömer malının yarısını getirmişti. Hz. Ebû Bekir ise, bütün malını tasadduk edince Hz. Peygamber, "Ya Eba Bekir, ehlin ve evlatların için geride ne bıraktın? Diye sordu." O da, "onlara Allah ve Rasûlünü bıraktım" cevabını vermişti.⁸⁶ Hz. Osman, hem cahiliye, hem de İslâm döneminde tacir idi. Malını mudârebe yoluyla çalıştırdı.⁸⁷ O, malını toplum yararına kullanmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır. Rûme kuyusundan hiçbir kimsenin parasız su içemediği bir zamanda, kuyuyu satın alarak gelen geçene sebil yapmıştır.⁸⁸ Hz. Osman, güçlük ordusunu (Tebük savaşındaki orduyu) teçhiz etmede de yardımcı olmuş, onun, 1000 dinar getirerek Resulullah'a verdiği⁸⁹ ve 300 deve bağışladığı rivayet edilmektedir.⁹⁰ Hz. Osman'ın, Tebük gazvesinde orduya yüklü bir yardımda bulunması üzerine Hz. Peygamber, "Ey Allah'ım, Osman'dan razı ol, çünkü ben ondan razıyım."⁹¹ Buyurarak bu güzel hareketinden dolayı onu övmüş ve örnek şahsiyet olarak göstermiştir. Başka bir savaşta Hz. Peygamber'in yardım istemesi üzerine Hz. Osman 10.000 dinar yardımıyla katkıda bulunmuştur.⁹²

84 Nureddin Ali b. Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu mişkâti'l-mesâbîh*, tahk.: Sıdkı Muhammed Cemil Attâr, Beyrut 1994, c. IX, s. 89.

85 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s., 411; Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, ss. 120, 456-461; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn*, ss. 247-248.

86 Ebû Davud, *Zekât*, 40; Tirmizî, *Menâkıb*, 16.

87 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. III, ss. 60, 107; Mâlik, *Muvatta*, Kırız, 2.

88 Tirmizî, *Menâkıb*, 19.

89 Tirmizî, *Menâkıb*, 18. Ayrıca bk. Ebû Nuaym İsfehânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Mısır, 1932, c. I, s. 58. Tebük savaşında içinde bulunulan şartların zorluğundan dolayı oluşturulan orduya "güçlük ordusu" anlamına gelen "ceşşü'l-usra" denilmiştir.

90 Tirmizî, *Menâkıb*, 19.

91 Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk.: Süheyl Zekâr, Beyrut 1992, c. II, s. 946. Ayrıca bk. Tirmizî, *Menâkıb*, 19; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, c. III, s. 102.

92 Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, tahk.: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1963, c. I, s. 176.

Sahabenin önde gelen varlıklı kişilerinden birisi olan Abdurrahman b. Avf da, sahâbe arasında cömertliği ile de meşhur olmuştur. Medine'ye geldiğinde yine ticaretle meşgul olmuş, kısa zamanda maddi durumunu düzeltilmiş ve evlenmişti.⁹³ Abdurrahman b. Avf'ın sadece Uhud gününde 30 kadar köle azad ettiği rivayet edilmiştir.⁹⁴ Onun zenginliği o derece artmıştı ki, başarıları birbirini izlemişti. Hz. Peygamber zamanında malının yarısı olarak 4.000 dirhem, sonra 40.000 dinar, sonra 500 at, sonra 1500 deve Allah yolunda tasadduk etmiştir.⁹⁵ O, Şam'dan gelen 700 develik kervanı develerin semer ve yükleriyle her şeyiyle birlikte Allah yolunda tasadduk etmişti.⁹⁶ Hz. Osman'dan 40.000 dinar karşılığında satın aldığı bir yeri Beni Zühre, Müslüman fakirler ve mü'minlerin anneleri arasında taksim etmiştir.⁹⁷ Bu örneklerden sahabenin ne derece cömert ve ihtiyaç sahipleri karşısında ne kadar duyarlı olduğu anlaşıl-maktadır.

Hz. Peygamber'in İsrâ Önem Vermesi

Hz. Peygamber, sürekli kendini düşünen, kendi menfaatinden başka bir şeyi görmeyen, kısaca ben ve çıkar merkezli bir dünya anlayışını kesinlikle tasvip etmez. Zorunlu olarak bir arada yaşayan insanların birbirlerini düşünmesi, gözetmesi hem İslâmî, hem de bir insanlık görevidir.⁹⁸ İnanan insanın en önemli özelliklerinden birisi, kendisinden başka insanların da bu dünyada var olduğunu, dünyanın kendisinden ibaret olmadığını fark etmek/düşünmek, bencillik duygularından arınmış olarak başkalarına yardım etmek ve cömert olmaktır. Egoist ve çıkar merkezli hareket eden Batı insanından farklı bir insan tipinin oluşmasında hadislerin rolü küçümsenemez. Darda kalana, ihtiyaç sahibine yardım etmeyi⁹⁹ kısaca sosyal hayatta başkalarıyla paylaşımı esas alan ve mensuplarını da bu yönde yönlendirici ilkeler koymuş olan Hz. Peygamber,

93 Bk. Buhârî, Buyû, 1; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. III, ss. 125-126; İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, tahk.: Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmet Âşur-Mahmud Abdülvehhab, 1970, c. III, s. 481.

94 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Meârif*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2.bs., Beyrut 1970, s. 104. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, c. III, s. 485; Ebu'l-Hasan Ali b. el-Huseyn b. Ali Mesûdî, *Murûcu'z-zeheb ve meâdini'l-ceoher*, tahk.: Muhammed Muhyiddîn, 4.bs., Mısır, 1964, c. II, s. 342.

95 Bk. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. III, s. 136; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, c. III, ss. 483, 485; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliya*, c. I, s. 99.

96 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, s. 115; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. III, s. 132; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, c. III, s. 483.

97 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliya*, I, 98.

98 Âl-i İmrân, 3/14.

99 Buhârî, Zekât, 30, Edep, B. 33; Müslim, Zekât, 55.

hayatında uygulamalı bir şekilde bunu göstermiştir.

H. Peygamber, diğerkâmlığı öncelikle kendisi ailece yaşamış ve bunun örneklerini göstermiştir. Kaynaklar, kendisi ve ailesinin maddi sıkıntı içerisinde yaşadığı dönemlerden çokça bahsetmektedir. Ancak belli zamanlarda maddi yönden ferahlık içerisinde olduğu -özellikle H.4. asırdan itibaren başlayan maddi ferahlama- dönemlerinden de bahsedilmektedir ki, o, sürekli sade hayatı ve cömertliği tercih ettiğinden yine onun maddi sıkıntıları eksik olmamıştır. O, maddi durumunun düzeldiği dönemlerde de hayatında bir değişiklik yapmamış, eski sadeliğini devam ettirmiştir. H. Peygamber'in bazı dönemlerinde özellikle de Medine'ye hicretin ilk yıllarında maddi sıkıntı çektiği tarihi bir gerçektir. Konuyla ilgili rivayetlerin çokluğu dikkat çekmektedir.¹⁰⁰ H. Peygamber'in zaman zaman aç kalışının sebebinin etrafındaki fakir ve yoksul insanlarla ilgilenmesiyle ve kendisi muhtaç olduğu halde onların ihtiyaçlarını karşılamak için uğraş göstermesiyle yakın ilişkilidir. Şu yorumu da gerçekçi buluyoruz: H. Peygamber'in sofrasında uzun müddet su ve hurmadan başka bir madde bulunmayışının ve zaman zaman aç kalışının bir sebebi, onun fedakâr ve cömert olmasıydı. Yoksa yokluktan değil; kendi dışındaki muhtaçların çokluğundandır. O, böyle insanların var olduğu bir toplumda tıka basa yemeyi, rahat yaşamayı tercih etmemişti. Her kademedeki insana örnek olma durumu söz konusu idi. Sürekli başkalarını kendine tercih etmişti. Bu durum, Peygamber Efendimiz'in: "Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü'min değildir" hadisinin,¹⁰¹ bizzat kendisi tarafından yaşanmasıdır. Bu konu ile ilgili hâdisleri açıklayan bir kısım âlimlerin: "H. Peygamber'in geçim sıkıntısı çekmesi, ihtiyârî (kendi iradesi ile ortaya çıkan) bir fakirliğin neticesi olup, ıztrârî (çaresizlik sonucu) bir fakirlikten dolayı değildi" demelerinin hakikati de budur.¹⁰² Onun amacı mal-mülk yığmak ve zengin olmak değildi. O, isteseydi bunu rahatlıkla sağlayabilirdi. Ancak o, sahip olduğu kişisel zenginlikleri elinde tutmayıp, Allah yolunda harcıyor ve ihtiyaç sahiplerine dağıtıyordu.¹⁰³ Hayatı boyunca mal varlığını fiili olarak ashabıyla paylaşmaktan geri durmamış, onların sıkıntılarında ortak olmuştur. Çok güzel cömertlik/fedakârlık ve isâr örneklerini insanlığa sunmuştur

H. Peygamber'in sofrasında misafir hiç eksik olmazdı, yalnız başına ye-

100 Bk. Buhârî, Eymân, 22; Müslim, Zühd, 21-23; Tirmizî, Zühd, 38; İbn Mâce, Et'ime, 49.

101 Buhârî, Edebü'l-müfred, s. 52.

102 Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâli*, Erkam Yay., İstanbul 1998, s. 445-446. Ayrıca benzer yorumlar için bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü Dâri's-Selâm, Dimeşk 1997, c. XI, ss. 352-353.

103 Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, c. IX, s. 89.

meğe oturduğu çok nadirdi. Çünkü o dönemde ihtiyaç sahibi insanlar çoktu. Aynı zamanda dışarıdan gelen heyetlere de sofralar kurulup ziyafetler veriliyordu.¹⁰⁴ Hz. Peygamber'in kurduğu üç çeşit sofradan bahsedilir: a)- Aile sofrası b)- Fakirlere ve misafirlere kurduğu sofralar c)- Siyasi sofralar.¹⁰⁵ Dolayısıyla o, ashabını kendine tercih etmiş, onları hiçbir zaman unutmamış ve ihmal de etmemiştir.

İnsanların acı ve ızdıraplarını paylaşmak, dertlerine deva olmaya çalışmak ve bu yolla Allah'ın rızasını kazanmak, gerçek manada Hz. Peygamber'in sünnetini yerine getirmek demektir. Hz. Peygamber, insanların bir arada yaşamalarını ve birbirlerinin sıkıntılarını katlanmalarını daha hayırlı olarak kabul etmektedir. O, "İnsanlarla haşır-neşir olup ezalarına katlanan Müslüman, insanlara karışmayıp ezalarına katlanmayan Müslümandan daha hayırlıdır."¹⁰⁶ Buyurarak toplumdan ayrı yaşanmasını tasvip etmemiştir. Bir arada yaşanıp birbirlerinin sıkıntı ve ızdıraplarına katlanılmasından yanadır.

Dinin samimiyet olduğunu ve içten gelerek samimi bir şekilde özümseyerek yaşanması gerektiğini ifade eden Hz. Peygamber, aynı zamanda Müslümanlara karşı da samimi olunmasını istemiş¹⁰⁷ ve konuya önemine binaen hasaten dikkat çekmiştir. Hadislerde ameli güzel ve başkalarına faydalı olan insan övülmüştür. "İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır."¹⁰⁸ "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır."¹⁰⁹ "Sizin en hayırlınız ahlaki en güzel olanınızdır."¹¹⁰ Hadislerde iyiliğin güzel ahlaktan ibaret olduğu açıklanarak iyilik yapmaya teşvik edilmiştir.¹¹¹ İyiliklerin kişiyi cennete götüreceği ifade edilmiştir.¹¹² Uygulamada insanlara faydası dokunan, onların ihtiyaçlarını karşılayan insan, örnek olarak gösterilmektedir. Hadislerin amacı, her yönüyle toplumda aktif görevler ifa edecek, rol oynayacak, toplumda faydalı işler yapacak, başkalarının işini veya bir ihtiyacını yerine getirmekten haz alan, olgun ve erdemli insanlar yetiştirmektir. Böyle bir insan, toplum hayatının her kesiminde başkalarının ihtiyaçlarını karşılamayı bir erdemlilik olarak kabul edecektir.

104 Bk. Buhârî, Megazi, 12; Müslim, Zekât, 41.

105 Bk. Celâl Yeniçeri, "Asr-ı Saâdet'te Hz. Peygamber'in ve Âilesinin Geçimi", c. I, s. 346.

106 Tirmizî, Kıyâme, 55.

107 Müslim, Fedâil, İmân, 95; Ebû Dâvûd, Edeb, 59. Tirmizî, Birr, 17; Ahmet b. Hanbel, Müsned, I, 251, II, 294, IV, 102; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, Rikâk, 41, tahk.: es-Seyyid Abdullah Hâşim, Pakİstanbul, 1984.

108 Tirmizî, Zühhd, 21-22.

109 İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, Beyrut, ts., I, 264.

110 Buhari, Edeb, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 185.

111 Müslim, Birr, 14-15; Tirmizî, Zühhd, 52.

112 Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103-105.

Hadislerde İ̇sar İle İlgili Örnekler

Hadis kaynaklarını tetkik ettiğimizde başkalarını düşünme, başkalarının ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili pek çok rivayet olduğunu görürüz. İ̇sar kelimesinin geçtiği çok sayıda rivayet olmasına karşın bu rivayetlerde İ̇sar kelimesinin genellikle terim manasında değil de sözlük manasında kullanıldığını görmekteyiz. Aynı şekilde İ̇sar kelimesi geçmediği halde, İ̇sar konusunun yer aldığı rivayetler de söz konusudur. Dolayısıyla burada İ̇sar kelimesinin geçip geçmediğine bakılmaksızın Hz. Peygamber döneminde yaşanan bazı örnekler yer verilecektir. Verilecek bu örnekler, İ̇sar olayının daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Hadislerde ihtiyaç sahipleriyle ilgilenilmemesi ve onların ihtiyaçlarının karşılanmaması hoş karşılanmamakta ve yadırganmaktadır. Kur'ân'da da aynı paralelde İ̇sarın zıttı olan bencillik, başkalarıyla ilgilenmemek ve başkalarının ihtiyaçlarının karşılanması için çaba göstermeyenler kınanmıştır.¹¹³ Medine'de gerçekleşen muâhât (kardeşlik) ve ashâb-ı suffe olayı başlı başına İ̇sarla ilgili sosyal hayatın içinde yaşanmış öneme haiz iki olaydır. Salt bu iki olay bile, İ̇sar konusunun önemini ve gerekliliğini anlatması açısından yeterlidir.

Mekke'den Medine'ye hicret gerçekleştiğinde sosyal dayanışma adına atılan en önemli adımlardan biri hiç kuşkusuz Muhacir ile Ensar arasında kardeşleştirme projesinin hayata geçirilmiş olmasıdır.¹¹⁴ Bu kardeşlik, kan kardeşliğinin ötesinde sevgi, saygı ve fedakârlığa dayalı bir din kardeşliğidir. Bu, aynı zamanda sosyal ağırlıklı olan bir harekettir. Sevgi, yardımlaşma, dayanışma yönlerinden daha önce, hatta insanlık tarihinde benzeri görülmemiş, bir sosyal dayanışma örneğiydi. Medine toplumunda bunun izleri o kadar derindi ki, İslâm'ın yayılması çalışmalarında Müslümanlara son derece yardımcı olmuştur.¹¹⁵ Hz. Peygamber, temelde sosyal ilişkilerin, paylaşma duyguları üzerine kurulması gerektiğini belirtir. İslâm toplumunda iş ve ticaretten siyasî ve idarî hayata kadar her alandaki ilişkilerde Müslümanların böyle bir ahlâkî şuurla hareket etmesi gerekir. İslâm dini, sosyal gerçekliğe büyük önem verir. Sosyal hayatın gereği olan ortak münasebetlerin hem Allah'ın rızasına, hem de insanların iyiliğine uygun olarak sürdürebilmesi istenilen bir noktadır.¹¹⁶

Muhacirler, İslâm uğruna işlerini, bağ-bahçe ve evlerini kısaca her şeylerini Mekke'de bırakıp Medine'ye gelmişlerdi. Bu, ayrıca detaylı olarak üzerinde

113 Mâûn, 107/1-3; Fecr, 89/17.

114 Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 354.

115 Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, çev.: Mustafa Işık, Fecr Yay., Ankara, 2000, s. 90.

116 Mustafa Çağrırcı, "İslâm", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 13.

durulması gereken bir feragat örneğidir. Dolayısıyla onlar, Medine'de her şeye muhtaç idiler. İşte Hz. Peygamber'in, eşsiz bir sosyal dayanışma ve yardımlaşma örneği olarak sergilediği bu proje, İslam tarihinde paylaşma, bencillikten arınma, başkalarını düşünme ve gerektiğinde kendine tercih etme gibi bazı güzel huylar kazandırma açısından önemi haizdir. Ensar bu konuda öylesine duyarlı davranışlar içerisinde bulunmuştur ki, evlerini, hurmalıklarını, hatta birden fazla hanımı varsa boşayıp kardeşine vermeyi dahi teklif etmiştir.¹¹⁷

Ensâr, hicret etmiş olan Mekkeli kardeşleriyle sahip oldukları arazilerini paylaşmayı teklif ettiler. Muhacirler, onların bu teklifleri üzerine “Sizler ve bizler beraber çalışalım” başka bir tabirle “Bizden iş, sizden toprak, mahsul ortak olsun.” şeklinde mukabelede bulundular.¹¹⁸ Herkes bu fikri kabul etmiş ve böylece Hz. Peygamber (s.a.) bu hedefi gerçekleştirmek için Ensâr ile Muhacirleri birbirine kardeş yapmıştır.¹¹⁹ Ensâr'ın Muhacirlere karşı göstermiş olduğu feragat örnekleri takdire şayandır.¹²⁰ Başkalarını Hak rızası için kendisine tercih etmek anlamında olan “İsâr” Ensâr'da doruk noktasına ulaşmıştır.¹²¹ Böylece Ensâr, Allah Teâlâ'nın övgüsüne mazhar olmuştur. “İnanıp hicret eden ve canlarıyla, mallarıyla Allah yolunda cihad edenlerle (onları) barındırıp yardım edenler; işte bunlar birbirlerinin velisidirler.”¹²² “Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, imana sarılanlar (daha önce Medine'yi yurt edinen Ensâr) kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen (ganimetlerden) ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Kendilerininin ihtiyaçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar başarıya erenlerdir.”¹²³

Böylece Hz. Peygamber'in “karizmatik otoritesi yeni bir sosyal dayanışma düzeni tesis etti. Geleneksel Arap pratiklerine ters düşecek biçimde kan kardeşliği yerine din kardeşliğini ikame etti.”¹²⁴ Gerçekleştirilen bu kardeşlik olayı,

117 Bk. Buhârî, Vekâle, 2.

118 Bk. Buhârî, Müzâraa, 5; Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, DİB Yay., Ankara 1975, c. VII, s. 147.

119 Bk. Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Tecrid-i Sarih*, c. VII, s. 75.

120 Örnekler için bk. Buhârî, Buyû, 1; Menâkıb, 3, 50; Tirmizî, Birr, 22; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. III, ss. 125-126; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, c. III, s. 481; Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Tecrid-i Sarih*, c. VI, ss. 341-342; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber Zamanında Medine'nin Sosyal Yapısı*, s. 72-73, *İslâm Peygamberi*, çev.: M. S. Mutlu, S. Tuğ, Yağmur Yay., İstanbul 1965, c. I, s. 116.

121 Kerim Buladı, *Kur'an'da Sosyal Dayanışma*, Kayıhan Yay., İstanbul 2004, s. 145.

122 Enfâl, 8/72. Ensârın bu durumuyla ilgili yapılan bir analiz için bk. Zülfikar Durmuş, “Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasında Kur'an'ın Öngördüğü İdeal Model: İ̇sâr” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 1, Samsun 2003, s. 22.

123 Haşr, 59/9.

124 Hamit Dabaşî, *İslâm'da Otorite*, çev.: S.E.Gündüz, İstanbul 1995, s. 86.

Medine İslâm toplumunda bütünleşmenin sağlanmasında ve o günkü sosyo-kültürel-ekonomik problemlerin çözümünde kayda değer en önemli gelişmelerden biridir.¹²⁵

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde yaptığı ilk işlerden birisi de Mescid-i Nebevî'yi inşa etmek, akabinde Mescid-i Nebevî'nin arka tarafında kalan ve Suffe denilen kısmı da kimsesiz ve yoksulların barınacağı bir yer yapmak olmuştur. Bu yer, zamanla ilmî faaliyetlerin yürütüleceği ilmî bir merkez haline dönüşmüştü. Suffe denilen bu yerde barınanların tüm problemleriyle bizzat kendisi ilgilenirdi.¹²⁶ O, Ashâb-ı suffanın geçimini âdeta üstlenmiş, onların yeme-içme, giyinme gibi her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Kendisine gelen hediyeleri onlara verirdi. Kendisi karşılayamadığı zamanlarda diğer sahabeleri devreye sokarak onlara vesile olurdu.¹²⁷ Kızı Fâtıma ev işlerinde yorğun ve bitkin düşünce, babasından işlerine yardımcı olacak bir hizmetçi verilmesini istemişti. Hz. Peygamber, o sırada ganimetlerle bir savaştan dönüyordu. Hz. Fâtıma'nın bu isteğini Suffe talebelerinin yoksul yaşayışını ve ihtiyaçlarını gerekçe göstererek geri çevirmiştir.¹²⁸ Böylece Hz. Peygamber, Ashâb-ı suffanın ihtiyaçlarını kendi öz kızının ihtiyaçlarına tercih etmiştir. Bu da İslâm tarihinde îsâra örnek teşkil edecek olan meşhur bir olaydır. Hz. Peygamber döneminde sürekli zayıflar gözetilerek¹²⁹, varlıklı Müslümanların, zekât ve sadakalarını fakir, yoksul, yetim, kimsesiz ve darda kalanlara vermeleri, sosyo-ekonomik farklılıklardan ileri gelen bölünmeleri ortadan kaldırarak toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın gerçekleştirilmesinin canlı tablosunu oluşturur.¹³⁰ İnfakın, içtimaî adaleti sağlama yanında, en önemli rolü ruhî eğitime yaptığı katkıdır.¹³¹

125 Hüseyin Algül, "Muhâcirûn-Ensâr Üzerine Bir Araştırma", *UÜİFD*, Bursa 1993, c. V, sayı: 5, s. 46.

126 Ashab-Suffe hakkında geniş bilgi için bk. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 75; Mustafa Bakır, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Ashâb-Suffe*, Timaş Yay., İstanbul 1990, s. 19-47; Akif Köten, "Asr-ı Saadet'te Suffa Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Beyan Yay., İstanbul 1995, c. IV, ss. 384-412; H.Kamil Yılmaz, "Tasavvufî Açıldan Ashâb-ı Suffe", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2001, yıl: 3, sayı: 7, ss. 9-31.

127 Bk. Buhârî, Rikâk, 17; Mevâkîtü's-Salât, 41; Menâkıb, 25; Müslim, Nikâh, 94; Tirmizî, Kıyâme, 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 515. Ayrıca bk. Ebu'l-Fadl İbn Musa Kâdi İyâd, *Şifâ-i Şerîf*, çev.: Naim Erdoğan, H. S. Erdoğan, Çile Yay., İstanbul 1980, s. 85; Ashâb-ı Suffa'nın fakir ve yoksullardan oluşuyla ilgili ve Hz. Peygamber'in onlarla yakından ilgilenişiyle ilgili geniş bilgi için bk. Bakır, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Ashâb-ı Suffa*, ss. 30-38.

128 Bk. Buhârî, Farzu'l-Humus, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 106; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. II, s. 134.

129 Buhârî, Nafakât, 1; Müslim, Zühd, 41; Tirmizî, Birr, 44, Zekât, 21; İbn Mâce, Ticârât, 1. Ayrıca bk. Nesâî, Zekât, 78.

130 Günay, "Din ve Sosyal Farklılaşma", *AÜİFD*, Erzurum 1982, sayı: 5, s. 80.

131 Debbâğoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 228.

Bir kadın kendi elleriyle dokuduğu bürdeyi giymesi için Hz. Peygamber'e vermişti. Hz. Peygamber, onu giyinmiş olduğu halde ashabın yanına gelir. Biri si "ne kadar güzelmiş! Bunu ver de ben giyineyim." diyerek o giysiyi istemiş. Hz. Peygamber, ihtiyacı olduğu halde onu isteyene vermiştir. Bunun üzerine Ashâb-ı kiram, o sahabeye tepki göstererek "Hiç de iyi yapmadın. Peygamber öyle bir bürdeye ihtiyacı olduğu için onu giymişti. Üstelik sen, Peygamberin kendisinden bir şey isteyenini geri çevirmediğini bile bile o giysiyi istedin" dediler. Bunun üzerine o şahıs şunları söyler: "Vallahi ben o bürdeyi giyinmek için değil, kendime kefen yapmak için istedim." Neticede o giysi o kişinin kefeni olmuştur.¹³² Hz. Peygamber, o giysiyi uzun bir süre giymeden ve istenildiğinde hiç tereddüt etmeksizin kendisinin ihtiyacı olduğu halde sırtından çıkararak vermiştir.

Hz. Peygamber, yukarıda verilen örneklerde isâr ile ilgili olayları bizzat fiili olarak yaşadığı gibi, kavî hadislerinde de isârı övmüş ve buna teşvik etmiştir: "Sadakanın en faziletlisi, malı az olanın takâti nispetinde verdiği sadakadır."¹³³ "Kimin canı bir şey arzu eder ve kendi arzusuna aldırış etmeyerek başkasını kendine tercih ederse, Allah Teala onu bağışlar."¹³⁴

Müslümanların birbirlerine iktisadî yönden yardımcı ve destek olmalarını emir ve tavsiye eden genel anlamlı ayet ve hadisler yanında, özellikle ödeme güçlüğü çekenlere, borcunu ödeme imkânı olmayanlara zaman tanınmasını isteyen, hatta bu durumdakilerin borçlarının affedilmesini tavsiye eden ayet ve hadisler de vardır.¹³⁵ "Darda kalanın borcunu erteleyen veya borcu silen kimseyi Allah gölgesinde gölgelendirir."¹³⁶ "Bir müslüman diğerine iki defa karz-ı hasen verirse, bir defa sadaka vermiş gibi olur."¹³⁷ "Zorda olan kişiye genişlik sağlayana Allah da dünyada ve âhirette genişlik sağlar."¹³⁸ Ayet de bu hadisleri te'kit etmektedir: "Bilerseniz, borçlunun borcunu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."¹³⁹ Burada da kendisinin alacağını başkasını düşünerek o alacağı ona bağışlaması bir nevi isârdır ve bu hareket övülmektedir. Allah Teâlâ'yı en

132 Buhârî, Cenâiz, 29, Buyû, 31, Libâs, 18, Edeb, 39; Nesâî, Zînet, 97; İbn Mace, Libâs, 1.

133 Ebû Dâvud, Vitir, 12; Nesâî, Zekât, 49.

134 Alauddîn Ali b.Husâmüddîn el-Hindî el-Muttekî, *Kenzu'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, c. XV, s. 332, (h.no: 43105).

135 Rahmi Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, MÜİFVYay., İstanbul 1997, s. 53.

136 Müslim, Zühd, 74; Tirmizî, Buyû, 67; Dârimî, Buyû, 50. Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 326, c. III, s. 328.

137 İbn Mâce, Sadakât, 19. Borç vermekle ilgili âyetler için bk. Hadîd, 57/11; Mâide, 5/12, Bakara, 2/245.

138 İbn Mâce, Sadakât, 14.

139 Bakara, 2/280.

fazla memnun eden davranış, bir kulun, kendinden çok başkalarını düşünmesi, onların rahatını kendi rahat ve huzuruna tercih etmesidir.¹⁴⁰ Dolayısıyla “karz-ı hasen”, sadaka vermekten daha sevap sayılmıştır.¹⁴¹ Eğer borçlunun ödeme imkânı yoksa bir süre daha tehir etmek veya imkânı varsa tamamen bağışlamak övülen ve tavsiye edilen davranışlardır. Yukarıdaki örnek iktisadî hayatta îsârın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kendisine verilen hurmayı yemeyip çocuklarına paylaştıran bir kadın için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her kim bu kız çocuklarından herhangi bir şeye (bakıma, terbiyeye) velayet eder ve onlara iyilik edip güzel muamelede bulunursa, o kız çocukları kendisi için cehennem ateşinden koruyan bir perde olurlar.”¹⁴² Böylece o, şefkat göstererek kendi payına düşen hurmayı yemeyip çocuklarına veren anneyi övmüş ve yaptığı hareketin cennete götürücü bir hareket olduğunu ifade etmiştir. Bu örneğimiz aile fertleri arasında cereyan eden bir îsâr örneğidir. Hayvanlarda da Allah Teâlâ’nın kendilerine vermiş olduğu fitrî duygu sayesinde anne-yavru arasında cereyan eden îsâra benzeyen fedakârlık davranışları insanı hayrete düşürücü mahiyettedir. Örneğin, bir anne yukarıda verdiğimiz örnekteki gibi kendi aç kalmayı göze alarak bulduğu yiyeceği yavrusuna vermekten çekinmez. Aynı şekilde yavrusunu tehlikelere karşı korur, hatta bu koruma bazen o kadar ileri boyutlara varır ki, yavrusu uğruna kendi canından dahi olabilmektedir. Yavrusu için adeta çığına dönmekte ve en güçlü düşmana karşı mukavemet göstererek onu korumaktadır.

Îsâr kavramı, genellikle mâlî fedakarlıklar için kullanılmakla birlikte, bazı kaynaklarda “can ile îsâr” dan, yani kişinin sevdiği bir kimse için kendi rahatını, huzurunu, hatta hayatını feda etmeyi göze almasından da söz edilmekte ve bunun malla yapılan îsârdan daha faziletli olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı tasavvufta sevgi, kısaca îsâr olarak da tanımlanır. Çünkü en yüksek derecede sevgi, seven kişinin gerektiğinde sevdiği için canını feda etmeyi göze almasını sağlar.¹⁴³ Allah yolunda şehid olmayı arzu etmek de bu duyguların neticesidir. “Şüphesiz ki Allah mü’minlerden mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın almıştır.”¹⁴⁴ âyeti bize bu anlayışı ve mesajı vermektedir.

Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicreti müşriklerden emin olmak için gizli tutulmuş ve yatağına Hz. Ali’nin yatmasını tembih etmiştir. Öldürül-

140 Nevevî, *Riyâzû’s-sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, çeviri ve şerh: M. Y. Kandemir, İ. L. Çakan, R. Küçük, Erkam Yay., İstanbul 1997, c. III, s. 412.

141 İbn Mace, *Sadakât*, 19.

142 Buhârî, *Zekât*, 10, *Edep*, 18; Müslim, *Birr*, 147.

143 Çağrı, “Îsâr”, *DİA*, c. XXII, s. 491.

144 *Tevbe*, 9/111.

me pahasına da olsa Hz. Ali, inandığı ve sevdiği peygamberi uğruna bu görevi yerine getirmekten hiç çekinmemiş ve kaçınmamıştır. Müşrikler, onu yanlışlıkla öldürebilecekleri gibi, kasıtlı olarak da öldürebilirlerdi. Hz. Ali, bütün bu risk ve tehlikeleri göze alarak kendisine tevdi edilen bu önemli görevi ifa etmiştir.¹⁴⁵

Uhud savaşında Müslümanların, savaşın ikinci safhasında dağıldıkları bir sırada Hz. Peygamber'i düşman oklarından korumak için onun önünde siper ve kalkan olarak karşı koymaları can ile yapılan isrâa güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu davranışı sergileyen Ebû Talha, vücuduyla Hz. Peygamber'i koruyordu. Hz. Peygamber, savaşın gidişatını izlemek için başını uzattığında Ebû Talha, "Bakma, ey Allah'ın elçisi! Düşmanın attıkları oklardan biri isabet edebilir. Canım sana feda olsun." diyordu. Bu cefakâr sahabe, elini oklara karşı siper ettiği için elinden yaralanmıştır.¹⁴⁶ Nefsini tezkiye eden bir kişi ancak bu mertebeye çıkabilir.¹⁴⁷

Yermük savaşı esnasında yaralılara su verilirken yaralıların canlarını vermek üzereyken bile birbirini tercih etmeleri, İslâm tarihinde gıpta ile anlatılan isrâ örneklerindedir. Her biri şehit olurken yaşayan insanlar için önemli ders ve ibretleri geride bırakarak bu âleme veda etmekteydiler.¹⁴⁸ Mehmet Akif Ersoy, bu olayı Safahat'ında "Vahdet" isimli şirinde uzun uzadıya edebî bir şekilde anlatmaktadır.¹⁴⁹ İsrâ duygusu, insanda var olan şefkat ve merhametten kaynaklanan bir duygudur.¹⁵⁰ Sahabenin Hz. Peygamber'e "Anam-babam sana feda olsun" şeklinde hitap etmesi de anlamlı ve her zaman için özveriye hazır olduklarının bir ilanıdır.

Geçmişte ecdadımızın da yukarıda verdiğimiz bu örnekleri kendileriyle özdeşleştirerek göstermiş olduğu pek çok isrâ örneğine rastlamak mümkündür. Kendisi sifatah ettikten sonra gelen müşteriye "komşum henüz sifatah etmedi" diyerek komşusuna gönderme erdemliliğini gösteren esnafın tutumu bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.¹⁵¹ Tasavvuf kaynaklarında isrâ, cûd, sehâvet ve cömertlik gibi başlıklar altında buna benzer örnek ve hikâyelere sıkça rastlamak mümkündür.¹⁵²

145 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, ss. 334-335.

146 Buhârî, *Cihâd*, 80, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 265.

147 Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-meârif)*, s. 315.

148 Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev.: Ferit Aydın, Kahraman Yay., İstanbul 1993, c. II, ss. 384; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul 1991, c. II, s. 229; Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-meârif)*, ss. 311-312.

149 Bk. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İstanbul 1990, ss. 563-564.

150 Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-meârif)*, s. 309.

151 Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 376.

152 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, ss. 378-379, 415; Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, ss. 302-306; Sühreverdî,

Îsâr ve infak konusunda gözetilmesi gereken önemli bir husus da kişinin, malının tamamını, elinde avucundaki her şeyi infak ederek, başkası için harca-yarak aile fertlerini mağdur ve muhtaç duruma düşürmemesidir. Hadiste böyle yapanlar kınanmıştır.¹⁵³ “Geçindirdiği kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.”¹⁵⁴ Hadisi, bu konuda bir uyarıdır. Ayrıca malının üçte birinden fazlası-nın vasiyet edilmesini yasaklayan hadisler,¹⁵⁵ göz önünde bulundurulduğunda, aile fertlerinin de düşünülmesi ve ihmal edilmemesi gerektiği ortaya çıkmakta-dır. “Arkanda zengin vârisler bırakman, onları insanların elindekine göz dikecek dere-cede yoksul bırakmandan daha hayırlıdır.”¹⁵⁶ Burada gözetilmesi gereken bir denge söz konusudur. Ayet-i kerimeler de bu dengeye işaret etmektedir.¹⁵⁷ Hz. Ebû Bekir’in durumu istisna olarak kabul edilecek olursa, kişinin genel olarak kendi hayatını devam ettirmesi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını temin etmesi gerekir.¹⁵⁸ Kendisinin perişan olması, aile fertlerini zor durumda bırakması kendisine vebal getirir. Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyur-muştur: “Sadakanın en üstünü, geriye artan maldan (kişinin malından kendi ve aile efradının ihtiyacına yetecek miktarını ayırdıktan sonra) verilen sadakadır.”¹⁵⁹ Bu ha-dis, elinde bir yumurta büyüklüğünde bir altınla gelen ve sadaka olarak veril-mesini isteyen ve başka bir şeyi bulunmayan birisi hakkında söylenmiştir.¹⁶⁰ Aynı şekilde Ka’b b. Malik’in tüm malını tasadduk etmeyi düşündüğünü söy-lemesi üzerine Hz. Peygamber, onu bundan men etmiş ve malının bir kısmını kendisi için bırakmasını söylemiştir.¹⁶¹ “Allahım! Muhammed ailesinin rızkını kendilerine yetecek kadar ihsan eyle.”¹⁶² Diyen Hz. Peygamber, böylelikle yoksul olmayı istemediğini, başkalarına muhtaç olup el-avuç açmayı hiç bir zaman arzu etmediğini belirtmek istemiş ve fakirlikten Allah’a sığınmıştır. Aynı za-manda kişinin ailesini geçindirmek için çalışmasının da bir ibadet konumunda olduğunu belirtmiştir: “Bir adam Allah’ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlar-

Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-meârif), ss. 313-315.

153 Dârimî, Zekât, 25.

154 Ebû Dâvûd, Zekât, 45.

155 Buhârî, Vesâyâ, 3; Tirmizî, Vesâyâ, 1.

156 Buhârî, Vesâyâ, 2; Müslim, Vasiye, 5, 8.

157 Bk. İsrâ, 17/29; Furkan, 67/4.

158 Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Tecrid-i Sarih*, c. V, ss. 179-180. Ayrıca bk. Necati Yenial, H. Kayapınar, N. Akdeniz, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., İstanbul 1988, c. VI, ss. 306, 309-311.

159 Buhârî, Zekât, 18; Müslim, Zekât, 95.

160 Ebu Davud, Zekât, 39.

161 Buhârî, Zekât, 18.

162 Buhârî, Rikâk, 17; Müslim, Zühd, 18-19.

sa, harcadıkları onun için bir sadaka olur.”¹⁶³ “Sen ev halkına bir harcamada bulunduğun zaman şüphesiz ki, ondan sevap alırsın, hatta hanımının ağzına kaldırıp verdiği lokmadan bile.”¹⁶⁴ “Bir kimsenin harcadığı paraların en değerlisi ailesinin ihtiyaçlarına harcadığı paradır...”¹⁶⁵

Sonuç

Hz. Peygamber'in yetiştirmeyi hedeflediği insan modeli insan-ı kâmilidir. Pek çok hadiste doğrudan veya dolaylı olarak verilmek istenilen mesaj, bu modeli gerçekleştirmeye yöneliktir. İnanan kişinin, en başta Allah Teâlâ ile ilişkilerini düzgün ve sağlam tutması gerektiği gibi, yaşadığı toplum içerisindeki fertlerle de ilişkilerini düzgün ve sağlam tutması kendisine verilen bir sorumluluktur. Dolayısıyla insanlar arasındaki ilişkileri sağlıklı yürütmesi, bir yerde kendini kötü huylardan arındırmış ve iyi huylarla da bezenmiş olması şartına bağlıdır. İyi dostluklar, iyi arkadaşlıklar, iyi komşulukların kurulması hep buna bağlıdır. Hz. Peygamber, bunun canlı örneklerini kendi şahsında bizlere göstermiştir.

İnanan kişinin, birinci derecede ahlâkî açıdan özdeşleşeceği ve örnek alacağı şahsiyet Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in uygulamaları arasında yer alan isâr gibi unutulmaya yüz tutmuş bazı kavramların gündeme gelmesi ve canlı tutulması toplum için bir zorunluluktur. İsar/diğergamlık, insanoğluna ait ulvî bir duygu olup, kaynağı imân, sevgi, kardeşlik ve şefkattir. Bunun doruk noktasını Mekke'den Medine'ye hicret eden ve ihtiyaç içerisinde olan Müslümanlara hiçbir karşılık gözetmeksizin yardım etmiş olan Ensar yaşamıştır. Empati, cömertlik ve isâr gibi duyguları güçlü olan toplumlarda sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk birliktelik, kardeşlik, yardımseverlik gibi güzel huylar ve davranışlar hâkim olur. Aksi takdirde anlaşmazlık, çatışma, kıskançlık, hoşgörüsüzlük gibi toplumu ahlâken çürüten ve çökerten olumsuzlukların ortaya çıkması tabiidir. Daha ileri boyutlarda ise toplumda çözülmesi zor bir takım problemlerin çıkması ve çoğalması da kaçınılmazdır.

Hz. Peygamber'in sünnetinde “Başkası aılıktan ölse bana ne” anlayışına yer yoktur, aksine “Diğerrinin acısı benim acımdır.” anlayışı yoğun bir şekilde kendini hissettirmektedir. Başkalarının dertleriyle hemhal olmayan kişi, manevi yönden sorumludur. Bencil/egoist ve çıkarıcı insan, sürekli kendini düşündüğünden başkaları için hizmeti, yardımseverliği, paylaşmayı önemsemez. Aynı şekilde egoist toplum ve devlet de, insanlığa barış ve saadet getiremez. Hadislerin

163 Buhârî, İmân, 41, Megâzî, 12, Nefakât, 1; Müslim, Zekât, 48.

164 Buhârî, İmân, 41, Nafakât, 1, Vesâyâ, 2; Müslim, Vasiyyet, 5, 8.

165 Müslim, Zekât, 38. Ayrıca bk. Tirmizî, Birr, 42; İbn Mâce, Cihâd, 4.

amacı ise, her yönüyle toplumda aktif görevler ifa eden, toplumda faydalı işler yapan, başkalarının işini veya bir ihtiyacını yerine getirmekten haz alan, olgun ve erdemli insanların yetişmesini sağlamaktır. Böyle bir insan, toplum hayatının her kesiminde başkalarının yardımına koşmayı, ihtiyaçlarını karşılamayı bir erdemlilik olarak kabul edecektir. Bu durumda insanlar arasında güven ve sosyal dayanışma kendiliğinden sağlanmış olacaktır.

Özet

İsâr kavramı, Hz. Peygamber'in hayatında yer etmiş ve ashabına bunun en güzel örneklerini bizzat kendisi yaşayarak göstermiş olduğu önemli kavramlardan birisidir. Cömertlik, empati gibi kavramlarla yakın ilişkili olan bu kavram, Kur'ân âyetlerinde geçtiği gibi, hadis kaynaklarında da sıkça geçmektedir. Erdemli insan olmanın niteliklerinden olan bu kavramın en güzel örnekleri Medine'de gerçekleşen kardeşlik (muâhât) ve Ashâb-ı suffe olayında müşahade edilmektedir. Konu, Hz. Peygamber bağlamında hadislerde tesbit edilen örneklerle işlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İsâr, erdem, cömertlik, empati, hoşgörü.

Kaynakça

- Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'ân'da İki Zıt Karakter: Şuh (Bencillik) ve İsâr (Özgeçicilik)", *Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 21, İst. 2004.
- Abdülmelik b. Hişâm İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk. Süheyl Zekâr, Beyrut 1992.
- Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay., İst. 2004.
- Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, BDS Yayınları, Ankara 1994.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst. 1992.
- Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, DİB, Yay., Ank. 1975.
- Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara 1997.
- Ahmet Debbağoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, Dergah Yay., İst. 1979.
- Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, DİB Yay., 2. bsk., Ank. 1996.
- Akif Köten, "Asr-ı Saadet'te Suffa Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Beyan Yay., İst. 1995.
- Alauddîn Ali b. Husâmüddîn el-Hindî el-Mutteki, *Kenzu'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Ali b. Ebî Bekr Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, Dâru'l-Kitâbi'-'Arabî, 3. bsk., Beyrut 1982.
- Ali b. Osman Hucvirî, *Keşfu'l-msahcüb Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst. 1982.
- Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâli*, Erkam Yay., İst. 1998.
- Aliyyü'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu mişkâti'l-mesâbih*, tahk., Sıdkı Muhammed Cemil Attâr, Beyrut 1994.
- Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İst. ts.
- Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, Mısır 1972.
- Buhârî, *Edebü'l-müfred*, tahk., Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.
- Celâl Yeniçeri, "Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in ve Ailesinin Geçimi", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yay., İst. 1995.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Kettânî, *et-Terâîbu'l-idâriyye*, çev. Ahmet Özel, İst. 1990.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Çağrı Yay., 2. bsk., İst. 1982.
- Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünen*, Çağrı Yay., İst. 1981.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (Tarih el-Ümem ve'l-Mülük)*, çev., Zâkir Kadiri Ugan-Ahmet Temir, MEB Yay., İst. 1991.
- Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-mseârif)*, ha-

- zırlayanlar: H. K. Yılmaz-İ. Gündüz, Erkam Yay., İst. 1989.
- Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen Tirmizî*, tahk., A. M. Şakir - M. F. Abdülbaki - İ. Adve Avad, Kahire, 1938
- Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Şüleyman Uludağ, Dergay Yay., 2. bsk., İst. 1981.
- Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, tahk. es-Seyyid Abdullah Hâşim, Pakistan 1984.
- Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Meârif*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. bsk., Beyrut 1970.
- Ebû Nuaym İsfehânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Mısır 1932.
- Ebu'l-Fadl İbn Musa Kâdî İyâd, *Şifâ-i Şerîf*, çev. Naim Erdoğan-H.S.Erdoğan, Çile Yay., İst. 1980.
- Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, İst. 1985.
- Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, Hz. Peygamber'in Edeb ve Ahlâkı (Kitâbu'l-ahlâk en-Nebî ve âdâbuhu), çev. Naim Erdoğan, İz Yay., İst. 1995.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul ts.
- Ersin Gürdoğan, *Kirlenmenin Boyutları*, 2. bsk., İz Yay., İst. 1993.
- Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ank. 1997.
- Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- Faruk Beşer, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, DİB Yay., Ank. 1987.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Beşâiru Zevî't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- H. Kamil Yılmaz, "Tasavvufî Açından Ashâb-ı Suffe", *Tasavvuf Dergisi*, Ank. 2001, yıl: 3, sayı: 7.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1981.
- Hamit Dabaşî, *İslâm'da Otorite*, çev. S.E.Gündüz, İst. 1995.
- Heyet İlmihal II (İslâm ve Toplum), İSAM, İst. 1999.
- Hüseyin Algül, "Muâjirün-Ensâr Üzerine Bir Araştırma", *UÜİFD*, Bursa 1993, c. 5, sayı: 5.
- Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İst. 1991.
- İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-âliye*, Beyrut trs.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-buhârî*, Mektebetü Dâri's-Selâm, Dimeşk 1997.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn (Kur'ânî Tasavvufün Esasları)*, çev. Heyet, İnsan Yay., İst. 1990.
- İbn Kesîr, *Şemâilü'r-Rasûl*, çev. Naim Erdoğan, Temel Neşr., İst. 1983.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, tahk. Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmet Aşur-Mahmud Abdülvehhab, 1970.
- İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara 1996.
- İbrahim Sarıçam, *Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ank. 2003.
- İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-fukara (Fakirlerin Yolu)*, haz. Saadettin Ekici, İnsan Yay., İst. 1996.
- İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sihâh*, Kahire 1982.
- İsmet Altıkardes, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, Rağbet Yay., İst. 2004.
- Kerim Buladı, *Kur'ân'da Sosyal Dayanışma*, Kayıhan Yay., İst. 2004.
- Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut trs.
- Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev. Ferit Aydın, Kahraman Yay., İst. 1993.
- Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İst. 1990.
- Mehmet Zâhit Koktu, *Tasavvufî Ahlâk*, Bahar Yay., İst. 1979.
- Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Huseyn b. Ali, *Murûcu'z-zeheb ve meâdini'l-cevher*, tahk., Muhammed Muhyiddîn, 4. bsk., Mısır 1964.
- Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, 3. bsk., Pınar Yay., İst. 1992.
- Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts.
- Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. M. S. Mutlu - S. Tuğ, Yağmur Yay., İst. 1965.
- Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1995.
- Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut 1985.
- Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, çev. Mustafa Işık, Fecr Yay., Ank. 2000.
- Mustafa Bakır, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Ashâb-ı Suffa*, Timaş Yay., İst. 1990.
- Mustafa Çağrı, "Cömertlik", *DİA*, İst. 1993.
- Mustafa Çağrı, "İsâr", *DİA*, İst. 2000.
- Mustafa Çağrı, "İslâm", *DİA*, İst. 2001.
- Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumunu*, Çağrı Yay., İst. 1980.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, tahk., M. F. Abdülbaki,

- Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Lübnan 1956.
- Nevevî, *Riyâzû's-sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, çev. ve şerh M. Y. Kandemir - İ. L. Çakan-R. Küçük, Erkam Yay., İst. 1997.
- Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşr., İst. 1998.
- Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Rahmi Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi*, MÜİFV Yay., İst. 1997.
- Seyyid Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, Beyrut 1997.
- Suyûtî, Celâlüddin, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Beyrut 1993.
- Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünen*, Çağrı Yay., İst. 1990.
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İst. 1997.
- Şuayib Özdemir, "Sosyal Dayanışmanın Sağlanması İnfakın Rolü", *Akademik Araştırma*, Konya 2001, sayı: 1.
- Ünver Günay, "Din ve Sosyal Farklılaşma", *AÜİFD.*, Erzurum 1982 sayı 5.
- Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1963.
- Zülfikar Durmuş, "Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasında Kur'an'ın Öngördüğü İdeal Model: İsâr" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, İst. 2003, sayı: 1.